

УДК 349.414

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2022.3-4-4.1>

Бахновська І. П.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри права

Вінницького торговельно-економічного інституту

Державного торговельно-економічного університету

ORCID: 0000-0002-9236-9424

АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ВИКОРИСТАННЯ» І «КОРИСТУВАННЯ» ЛІСІВ ТА ЗЕМЛЯМИ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

ANALYSIS OF THE CONCEPT OF «USE» AND «USAGE» OF FORESTS AND FORESTRY LANDS

У статті розглядається загально-юридичні поняття лісу, лісового фонду, права власності на ліси в об'єктивному та суб'єктивному розумінні, а також розглядаються поняття «використання» і «користування» лісів та землями лісогосподарського призначення. Сформульовано, що ліси є окремим природним об'єктом, мають свій правовий режим із певними особливостями. Їх використання повинне бути раціональним та можливе лише з дотриманням певних умов щодо їх охорони, захисту та відтворення. Показано, що одними із основних складових правового режиму будь-якої категорії земель є правові форми використання земельних ділянок. Лише з прийняттям змін до Лісового кодексу України (далі – ЛК України) [1] остаточно сформувалась позиція законодавця щодо правових форм використання земель лісогосподарського призначення. Це пояснюється, передусім, складністю самого об'єкта використання, який є комплексним, адже включає в себе землю як природний ресурс та просторовий базис, на якому проростають ліси, що, своєю чергою, теж виступають окремим правовим ресурсом. Важливість дослідження правових форм використання земель лісогосподарського призначення зумовлюється поняттям лісу як природного об'єкта, що має велике санітарно-гігієнічне, оздоровлювальне, естетичне, рекреаційне значення. За своїм змістом право власності на ліси включає в себе сукупність повноважень власників щодо права володіння, права користування та права розпорядження лісами. Держава як основний власник лісів реалізує свої повноваження через відповідні державні органи управління, підприємства, установи, організації та громадян, за якими ліси закріплюються як об'єкт управління, охорони та використання. Об'єктом права власності на ліси є усі ліси України, які становлять її лісовий фонд. Проаналізовано поняття і види правових форм використання земель лісогосподарського призначення. Зроблено висновки та пропозиції щодо юридичної природи понять «використання» і «користування» лісів та землями лісогосподарського призначення та їх співвідношення.

Ключові слова: ліси, землі лісогосподарського призначення, лісовий фонд, право власності на ліси, «використання» і «користування» лісів та земель лісогосподарського призначення.

The article examines the general legal concepts of forest, forest fund, ownership of forests in an objective and subjective sense, and also considers the concepts of «use» and «usage» of forests and forestry lands and their relationship. It is formulated that forests are a separate natural object, have their own legal regime with certain features. Their use should be rational and possible only with the observance of certain conditions regarding their protection, protection and reproduction. It is shown that one of the main components of the legal regime of any category of land are the legal forms of land use. Only with the adoption of amendments to the Forest Code of Ukraine (hereinafter – the Forest Code of Ukraine) [1] was the legislator's position on the legal forms of use of forestry land finally formed. This is explained, first of all, by the complexity of the object of use itself, which is complex, because it includes land as a natural resource and the spatial basis on which forests grow, which, in turn, also act as a separate legal resource. The importance of researching legal forms of land use forestry purpose is determined by the concept of a forest as a natural object that has great sanitary and hygienic, health-improving, aesthetic, recreational value. By its content, the right of ownership of forests includes a set of powers of the owners regarding the right of ownership, the right of use and the right to dispose of forests. The state, as the main owner of forests, exercises its powers through the relevant state management bodies, enterprises, institutions, organizations and citizens, by which forests are established as an object of management, protection and use. The object of ownership of forests is all the forests of Ukraine, which constitute its forest fund. Concepts and types of legal forms of use of forestry lands are analyzed. Conclusions and proposals were made regarding the legal nature of the concepts of «use» and «usage» of forests and forestry lands and their relationship.

Key words: forests, forestry lands, forest fund, ownership of forests, «use» and «usage» of forests and forestry lands.

Постановка проблем. Ліси відіграють неocenну роль у розвитку держави, як стратегічний ресурс економіки та один із вагомих базисів, що впливають на якість життя населення. За даними Державного агентства лісових ресурсів України, Україна займає 9-те місце у Європі за площею лісів та 6-те місце за запасами деревини. У нинішніх умовах актуальність дослідження є поняття «використання» і «користування» лісів та землями лісогосподарського призначення, які нерозривно пов'язана з їх екологічною функцією, що забезпечує збереження екологічної рівноваги, якість навколишнього природного середовища, і є його нерозривною частиною. А також пов'язана з вдосконаленням правової регламентації відносин використання та охорони лісів за умов адаптації українського законодавства до вимог Європейського Союзу. Актуальним залишається правове забезпечення використання та охорони лісів на державному рівні.

Стан опрацювання цієї проблематики. Науковою основою дослідження стали праці українських вчених у галузі екологічного, аграрного та земельного права О.І. Логвиненко, Л.В. Мендика, С.А. Гензирук, Т.П. Єгорова, Я.М. Лазаренко, Б.В. Кіндюк, В.П. Печуляк, Е.Є. Блошенко, Л.І. Ляшевська та інші. Питання використання земель лісогосподарського призначення було висвітлено лише в окремих розділах підручників з земельного та лісового права [2]. Детальніше дослідження поняття та способів використання земель лісового фонду знаходимо здебільшого в працях науковців таких як, наприклад, В.С. Биковський [3], О.І. Крассов [4], Б.В. Єрофєєв [5] та ін

Мета дослідження полягає у в'язуванні юридичної природи понять «використання» і «користування» лісів та землями лісогосподарського призначення та їх співвідношення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникли і склалися в сфері відносин використання лісів та землями лісогосподарського призначення.

Предметом дослідження є проблеми «використання» і «користування» лісів та землями лісогосподарського призначення та їх співвідношення

Виклад основного матеріалу. Ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцерозташуванням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах.

Усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим визначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України і перебувають під охороною держави [11].

Отже, законодавець розглядає лісовий ресурс набагато ширше, ніж просто сировина для деревообробної промисловості. Детальніше зупинимось,

а які ж існують категорії лісу та чому необхідні ці категорії для належного управління лісовим фондом.

Конституція України, у статті 13 визначає, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією [5].

Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону.

Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству.

Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом.

Інститут права власності на лісові землі та ресурси (ліси) в сучасному розумінні являє собою сукупність встановлених і забезпечених державою правових норм, які покликані врегулювати суспільні взаємини щодо володіння, користування та розпорядження лісами [12].

Право власності має доволі складне співвідношення з сукупністю повноважень та обов'язків, що впливають із права користуватися лісами. Між цими інститутами існує тісний зв'язок і генетична спорідненість: право користуватися – складник права власності. Однак право користуватися функціонує й тоді, коли повноцінного інституту права власності не сформовано – внаслідок укладення договорів оренди, концесії тощо. Тому можна виявити принципову відмінність між правом власності та правом користуватися, не пов'язаним із набуттям власності – перше має набагато міцніше юридичне забезпечення.

Право користуватися виключає для користувача можливість розпоряджатися майном – продати його або відчужити іншим чином (подарувавши, передавши в спадщину, заставу, вживши інших фінансових інструментів). Право користування лісами здійснюється в порядку постійного та тимчасового користування лісами.

Власник має значно потужніші важелі, щоб обстоювати свої права під час зносин із державними структурами чи третіми сторонами, ніж користувач. Це, зокрема, може виявитися вирішальним чинником у випадках, коли заявляють права на блага, створені екосистемними властивостями лісів, чи під час залучення приватних інвесторів до лісогосподарської діяльності [6; 8].

Усі ліси в Україні є власністю держави. Право державної власності на ліси. Держава як єдиний

власник визначає порядок і умови користування лісами, систему органів управління у галузі використання лісових ресурсів, способи охорони та захисту лісових багатств [1, ст. 6].

Питання використання лісових ресурсів на землях лісогосподарського призначення займає важливе місце у лісових та земельних відносинах. Адже завдяки цьому здійснюється забезпечення суспільства деревиною, а також іншими не менш важливими лісовими ресурсами. Це має велике значення не тільки для забезпечення соціальних потреб суспільства, а й для економіки держави. Використання земель лісогосподарського призначення є можливістю вчинення фізичними чи юридичними особами різних видів дій з метою отримання матеріальних та нематеріальних благ.

Згідно статті 1 Лісового кодексу України (далі – ЛКУ) ліс – тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище [7].

Ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцезнаходженням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах.

У статті 5 ЛКУ зазначається, що до земель лісогосподарського призначення належать лісові землі, на яких розташовані лісові ділянки, та нелісові землі, зайняті сільськогосподарськими угіддями, водами й болотами, спорудами, комунікаціями, малопродуктивними землями тощо, які надані в установленому порядку та використовуються для потреб лісового господарства [7]. Згідно статті 55 Земельного кодексу України (далі – ЗКУ) до земель лісогосподарського призначення належать землі, вкриті лісовою рослинністю, а також не вкриті лісовою рослинністю, нелісові землі, які надані та використовуються для потреб лісового господарства [3].

Однією з основних ознак, притаманному правового режиму земель лісогосподарського призначення є нерозривний зв'язок їх використання з лісокористуванням. Саме такий висновок зробив Верховний суд України у своїй Постанові від 27 січня 2015 р. № 21-570а14 [10].

Право лісокористування в юридичній літературі розглядається як один із важливих правових інститутів лісового права, що містить сукупність правових норм, які встановлюють умови й порядок багатоцільового раціонального використання, відтворення й охорони лісів, ведення лісового господарства, права й обов'язки лісокористувачів, з урахуванням потреб суспільства в одержанні деревної

та недревної продукції, використання інших корисних властивостей лісу [8, с. 26]. В.Ф. Горбовою вважає, що під поняттям лісокористування необхідно розуміти забезпечену законом можливість господарської експлуатації лісів та використання їх корисних властивостей [2, с. 23]. На думку Г.Н. Полянської лісокористування – це використання матеріальних і нематеріальних благ, які дає ліс як особливий природний об'єкт [9, с. 97].

Згідно статті 16 ЛКУ право користування лісами здійснюється в порядку постійного та тимчасового користування лісами. Постійне користування лісами здійснюється на підставі права власності, у той час як тимчасове користування – на договірній основі (підряд, оренда). У статті 17 ЛКУ зазначається, що у постійне користування ліси на землях державної власності для ведення лісового господарства без встановлення строку надаються спеціалізованим державним лісогосподарським підприємствам, іншим державним підприємствам, установам та організаціям, у яких створено спеціалізовані лісогосподарські підрозділи. У постійне користування ліси на землях комунальної власності для ведення лісового господарства без встановлення строку надаються спеціалізованим комунальним лісогосподарським підприємствам, іншим комунальним підприємствам, установам та організаціям, у яких створені спеціалізовані лісогосподарські підрозділи [7].

Тимчасове користування лісами – це засноване на договорі строкове платне використання лісових ділянок, що виділяються для потреб пов'язаних, або непов'язаних із веденням лісового господарства. З цього випливає, що законодавець прирівняв правовий статус постійних користувачів і власників лісів. Тимчасові користувачі вступають у договірні відносини з власниками (постійними користувачами) лісами і можуть користуватися лише лісовими ділянками, виділеними в межах земельних ділянок лісогосподарського призначення. Особливу увагу слід звернути на положення статті 19 ЛКУ, відповідно до якого постійні лісокористувачі мають право самостійно господарювати в лісах, виключне право на заготівлю деревини, а також право власності на заготовлену ними продукцію та доходи від її реалізації (ч. ч. 1, 2, 3 ст. 19 ЛК). [7] Тимчасові лісокористувачі не мають права на самостійне ведення лісогосподарської діяльності, але мають право власності на заготовлену ними продукцію та доходи від її реалізації.

Правовий зв'язок землі та лісу як природного об'єкта можна охарактеризувати, покликаючись на ст.186 ЦК України, згідно з якою річ, призначена для обслуговування іншої (головної) речі і пов'язана з нею спільним призначенням, є її приналежністю. Таке поєднання землі як головної речі та лісу як приналежності створює правову категорію «лісові землі».

Згідно ст.5 Лісового кодексу України до земель лісогосподарського призначення належать лісові

землі, на яких розташовані лісові ділянки, та нелісові землі, зайняті сільськогосподарськими угіддями, водами й болотами, спорудами, комунікаціями, малопродуктивними землями тощо, які надані в установленому порядку та використовуються для потреб лісового господарства.

Землі лісогосподарського призначення можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності.

Громадянам та юридичним особам за рішенням органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади можуть безоплатно або за плату передаватись у власність замкнені земельні ділянки лісогосподарського призначення загальною площею до 5 гектарів у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств. Тобто, право власності на ліси виникає у фізичних осіб, які є громадянами України та юридичних осіб, які зареєстровані у встановленому законодавством порядку.

Право приватної власності на ліси громадян та юридичних осіб України виникає з дня державної реєстрації права власності на земельну ділянку.

Ліси, отримані у спадщину іноземними громадянами, особами без громадянства та іноземними юридичними особами, підлягають відчуженню протягом одного року.

Замкнені ділянки – це такі земельні ділянки лісового фонду, які відокремлені природними (болотами, водоймами, пустирями і т. ін.) або протипожежними розривами. Порядок надання їх у приватну власність регулюється статтями 116, 118 Земельного кодексу України [3].

Громадяни і юридичні особи в установленому порядку можуть набувати у власність земельні ділянки деградованих і малопродуктивних угідь для заліснення [4]

Висновки. Ліси та землі лісового фонду України є об'єктами підвищеного захисту зі спеціальним режимом використання та спеціальною процедурою надання. Державна влада повинна захищати цінні природні ресурси. У той же час вона повинні забезпечити життєздатні економічні засоби для існування своїх громадян. Таки засоби існування, які часто безпосередньо залежать від використання землі та природних ресурсів. Саме стійкі рішення найкраще впливають із інклюзивних процесів, які дають змогу ретельно розглядати взаємодію між лісовим господарством і землею.

Право користування лісом пов'язане з використанням лісових ресурсів (до яких належить деревні та інші продукти лісу, у тому числі деревина) для задоволення різних потреб. Останнє може здійснюватися в порядку загального і спеціального використання. Важливо розрізнити поняття «використання» та «користування» землями лісогосподарського призначення.

Під використанням земель лісогосподарського призначення слід розуміти гарантовану законом можливість використання земель, укритих лісовою рослинністю в порядку загального й спеціального використання лісових ресурсів людиною з метою задоволення своїх життєво необхідних потреб, а також використання земель, неукритих лісовою рослинністю, нелісових земель (можуть бути зайняті сільськогосподарськими угіддями, болотами, малопродуктивними землями), які надані у встановленому порядку та використовуються для потреб лісового господарства.

Вважаємо, що поняття «використання» є більш широким за значенням, адже передбачає можливість використання земель та усіх видів лісових ресурсів у різних правових формах, з подальшим отриманням різної за характером вигоди та з умовою дотримання вимоги щодо раціонального використання корисних властивостей лісів.

Список використаних джерел:

1. Буракова А. М. Визнання недійсними рішень органів владних повноважень як спосіб захисту земельних прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2018. 23 с.
2. Горбовой В. Ф. Лесное право : конспект лекцій. Свердловск, 1977. 43 с.
3. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 28.08.2022).
4. Землі лісогосподарського призначення. Вторинна правова допомога. Офіційний сайт. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php> (дата звернення: 02.09.2022).
5. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Kathryn A. Kohm, Jerry F. Franklin (ed.) *Creating a Forestry for the 21st Century. The Science of Ecosystem Management*. Washington, DC: Island Press, 1997. 475 p.
7. Лісовий кодекс України : Закон України від 21.01.1994 № 3852-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12> (дата звернення: 02.09.2022).
8. Непийвода В. Правове регулювання в галузі лісів: доба утвердження підтримного розвитку. Академія правових наук України. Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва. 2004. С. 339. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2135/Nepiyvoda_Pravove%20rehuliuvannia.pdf?sequence=1&isAllowed=y
9. Полянская Г. Н. Актуальные вопросы лесного законодательства. Москва : Юридическая литература, 1985. 135 с.
10. Постанова Верховного Суду України від 27 січня 2015 року : справа № 21-570a14. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/V5150114.html
11. Правовий аналіз законодавства, яке врегулює порядок проведення рубок у лісах, у тому числі на територіях ПЗФ. Національні та міжнародні аспекти. *Екологія. Право. Людина*. 28 вересня 2016. URL: <http://epl.org.ua/environment/pravovyi-analiz-zakonodavstva-iake-vrehulovuiie-poriadok-proveden>
12. Севрюкова І. Ф. Право користування. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. Київ : Українська енциклопедія, 2002. Т. 5. С. 14.